

Бараш Євген Юхимович,

професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СИСТЕМИ

Анотація. У тезах розглядається взаємозв'язок кримінально-виконавчої політики з реформуванням кримінально-виконавчої системи, їх значення у підвищенні кримінологічної ефективності.

Ключові слова: Кримінально-виконавча політика, кримінально-виконавча система, кримінологічна ефективність.

Summary. The theses contain the analysis of the mutual relation between the criminal-executive policy and the reform of the criminal-executive system, as well as their importance in improving the criminological efficiency.

Keywords: Criminal-executive policy, criminal-executive system, criminological efficiency.

У сучасних умовах дотримання плану євроінтеграції, розвитку в Україні й світі інформаційного й громадянського суспільства незалежні від держави інституції починають відігравати основну роль у процесі новітніх глобалізаційних змін. На нинішньому етапі громада, в особі своїх членів, стає активним каталізатором нових концептуальних аспектів у кожній сфері суспільного життя, зокрема й у сфері виконання покарань і пробації [1].

Існує нагальна потреба у встановленні та поясненні взаємозв'язків кримінально-виконавчої політики з реформуванням кримінально-виконавчої системи, визначенні стратегічного підходу до підвищення їх кримінологічної ефективності.

В юриспруденції поняття ефективності тісно пов'язано з нормативно-правовими актами, які формують систему законодавства.

Варто звернути увагу на думку В. Ф. Сіренка, який дає визначення ефективності законодавства, що загальним мірилом ефективності нормативно-правового забезпечення правової політики є ступінь відповідності реальних відносин тій типовій вимозі, яка міститься у конкретній нормі чи законодавчому акті. Для вимірювання ефективності законодавства вчений пропонує вивчати інтереси суб'єктів, які являють собою залежність між необхідністю задовольняти потреби тих чи інших соціальних груп, класів або окремих верств населення і можливостями задоволення цих потреб через діяльність цих суб'єктів [2].

Своє бачення з приводу ефективності кримінально-виконавчого права висловлює І.С. Яковець, яка пропонує розуміти під якістю кримінально-виконавчого законодавства «порівняльний ступінь відповідності сукупності властивостей та рис цього акту, встановлений належними суб'єктами на підставі критеріїв, визначальних для цього етапу розвитку суспільства, що відображають пануючі в ньому погляди, й використовується з метою вжиття заходів щодо вдосконалення нормативного регулювання у сфері виконання покарань».

Одній з передумов реформування кримінально-виконавчої системи є визначення соціально-правових фундаментів, які забезпечують функціонування сформованої соціальної структури, а також можливість оптимізації самої структури через впровадження інноваційних безпекових технологій [3].

У тому разі, якщо ми маємо ефективну законодавчу базу, головною метою процесу реформування в кримінально-виконавчій системі має бути зміна політики управління виконанням покарань, напрям якої слід спрямувати на перехід від формальних підходів до неформальних, але це не простий шлях. Складність цього процесу полягає, у тому що українське суспільство сьогодні не зовсім готово до таких змін. Більшість громадян звикла до встановлених стереотипів які залишилися ще з радянських часів. У свідомості громадян залишається стереотип щодо негативного ставлення з боку населення до засуджених до кримінально-виконавчої системи та її функцій. Велику роль відіграють в складності цього процесу різні зовнішні фактори, які впливають на свідомість громадян та надають не завжди реальні в українському суспільстві бачення деяких процесів, які в силу політичних, соціальних, економічних, та інших факторів не завжди адаптуються в нашому суспільстві. Сьогодні саме важливе, щоб громадське суспільство зрозуміло сутність тих реформ, які запропоновані державою, допомагало та сприяло реалізації тих змін, які так потрібні сьогодні. Всі сьогодні від державних інституцій до пересічних громадян повинні усвідомити, що люди які були засуджені, після відбуття покарання в будь-якому разі повертаються у суспільство.

Реформування кримінально-виконавчої системи розпочалось з моменту отримання Україною Незалежності. У 2003 році Верховною Радою був прийнятий новий Кримінально-виконавчий кодекс України, який концептуально відрізняється від свого попередника. 12 грудня 2001 року на IV засіданні Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС затверджено положення згідно з планом дій Україна Європейський Союз у галузі юстиції та внутрішніх справ, в якому було запропоновано реформування системи виконання покарань [4].

Починаючи з 1991 року, прийнята значна кількість цільових програм та концепцій. Однак, усі вони не були підкріплені економічно та не були підтримані суспільством.

На жаль, економічної підтримки держави як не було раніше, так і не має зараз. Кожна новообрана Верховна Рада, кожний новий Уряд фінансують систему виконання покарань за залишковим принципом. Згадують лише тоді, коли хтось з можновладців потрапляє за ґрати, і то не на довго.

Неурядові громадські організації, які фінансуються із-за кордону, не надто довіряють українським державним органам та забезпечують в процесі реформування лише різні дослідження, пілотні проекти, навчання персоналу, впровадження окремих медичних програм, які в більшості цікаві їм самим.

На сьогоднішній день встановленням мосту між формальним державним баченням щодо реформування кримінально-виконавчої системи та неформальної підтримкою суспільством стають українські громадські організації. В більшості своїй ці громадські об'єднання або створені, або знаходяться під впливом кримінального світу.

У цьому аспекті доцільно зауважити, що в розрізі проблем реформування кримінально-виконавчої політики сьогодні з усією очевидністю візуалізувався зв'язок між публічним адмініструванням і криміналізацією суспільства, що є одним із провідних, визначальних для всього розвитку суспільства синтетичних елементів поєднання формальних і неформальних інститутів. Слушними з цього приводу видаються міркування на предмет трансформації злочинності та усталення тенденцій криміналізму. Зокрема, зазначається, що господарями злочинного світу (а через нього і світу загалом) поступово стають не лідери, не авторитети, а корпоративні групи, юридичні особи, які починають відігравати роль носія права й влади, з одного боку, й організатора злочинної діяльності – з другого. Це – закономірний і неминучий результат розвитку злочинності в умовах сучасних моралі й політичної організації суспільства.

Таким чином, криміналізм стає суспільним устроєм, за якого політична й економічна влада належить злочинним угрупованням, суспільні процеси розвиваються й управляються на їхню користь, результатами праці та ресурсами володіють вони. Метастази криміналізму розповсюджуються в тілі суспільства звичайними каналами взаємодій. Це ринкові механізми, правові відносини, політичні процеси, це становлення влади і боротьба за владу, засоби масової інформації, соціальні відносини тощо [5].

В основі будь-яких процесів реформування будь-якої сфери суспільних відносин в державі знаходиться політичні інститути. Саме вони забезпечують механізм втілення і функціонування законів, норм політичної діяльності й життя, вирішення конфліктів між політичними суб'єктами всередині країни та за її межами [6, с. 239].

У концептуалізації процесу реформування кримінально-виконавчої політики не може не включити до своїх наукових основ

проблеми реформування кримінологічної політики загалом як провідної складової стратегії державного будівництва й забезпечення національної безпеки. Нині існує достатньо і суто доктринальних, і фактичних підстав вважати, що головна проблема на шляху до якісних фундаментальних змін пенітенціарної практики перебуває в пласті саме політико-кримінологічних проблем. В структуру соціальної політики в якості її складового елементу входить правоохоронна політика – вона спрямовує діяльність держави, її відповідних органів на профілактику злочинів та інших правопорушень, їх своєчасне відвернення і припинення, реалізацію відповідальності осіб, які вчинили злочини, виконання покарання щодо засуджених і досягнення його цілей [4].

Політика держави у цій сфері багатопланова, і в першу чергу, вона визначає основи кримінальної політики, яка являє собою заснований на об'єктивних законах розвитку суспільства напрямок діяльності державних і громадських органів з охорони інтересів суспільства від злочинних посягань, виконання заходів з попередження злочинів.

Кримінально-виконавча політика є невідмінною складовою глобальної політики держави у сфері боротьби зі злочинністю. Вона взаємопов'язана з кримінально-правовою, кримінальною процесуальною та кримінологічною політикою, виконує завдання та функції соціального контролю у сфері виконання покарань, виправлення та ресоціалізації засуджених, забезпечує запобігання і протидію злочинам (перш за все рецидивним) та іншим правопорушенням серед засуджених та інших осіб, тим самим працює на спільній кінцевий результат усієї системи кримінальної юстиції України.

Сьогодні, на превеликий жаль, у діяльності багатьох політичних інститутів в Україні залишилися рудименти радянської влади. В нових умовах ринкової економіки швидко набрала обертів корумпована бюрократія, клановість. Деякі політологи вважають що на хід реформ державних інституцій впливають швидко змінюючись міністри. Але це не зовсім так. Проголошуючи свої політичні лозунги в силу своїх політичних амбіцій, реалізацію їх ідей займаються середня ланка центральних органів виконавчої влади (директори департаментів, начальники управлінь тощо), які працюють в тих самих міністерствах або з часів радянської влади, або з моменту здобуття Україною незалежності. Низький професійний рівень керівників цих органів і професійний досвід бюрократичної роботи їх підлеглих дає можливість останнім повертати хід реформ таким чином, як потрібно їм самим.

Кримінально-виконавча система завжди страждала некомплектном кадрів. Низький рівень оплати праці, складні психологічні умови роботи з засудженими, низька престижність

професії не давала можливість сформувати постійний кадровий склад. Сьогодні ситуація погіршилась. Під видом лібералізація з умов відбування покарання, появи так званих «правозахисних організацій» які діють під контролем організованого криміналу, непрофесійний підбір керівних кадрів Міністерством юстиції, слабка управляємось засудженими адміністрацій органі та установ виконання покарань, низький професійний рівень і корумпованість персоналу на всіх рівнях не дають реалізувати ті не великі напрацювання які потрібні для проведення реформ.

Зрозуміло, що такий стан справ не дасть можливості втілювати в життя будь-які рекомендації зарубіжних країн щодо реформування кримінально виконавчої системи.

Для досягнення цієї мети необхідна зміна всієї стратегії держави щодо національного відродження, на основі лібералізації публічних механізмів з одного боку, а з іншого ліквідація залежності від організованої злочинності. Не повинно бути, під видом оптимізації центральних органів виконавчої влади, створення монополістив-міністерств, які беруть на себе не притаманні їм функції формування та реалізації державної політики, а потім не розуміють що з тим робити. Запровадження прогресивного зарубіжного досвіду повинно бути тільки того, який може бути адаптований в Україні в силу цілої низки особливостей притаманної нашу країні, нашому суспільству.

Список використаних джерел

1. Бараш Є. Ю. Концептуальні засади реформування Державної кримінально-виконавчої служби України та пробації. *Право України*. 2019. № 7. С. 14–39.

2. Сіренко В. Ф. Визначення ефективності законодавства: методологічні підходи. *Законодавство: проблеми ефективності*. Київ : Наукова думка, 1995. С. 3–13.

3. Яковець І. С. Категорія «якість кримінально-виконавчого законодавства»: філософський та практичний аспекти. *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. праць / редкол. : В. І. Борисов та ін. Харків : Право, 2010. Вип. 19. С. 127–139.

4. Литвинов О., Орлов Ю. Інституційні засади реформування сучасної кримінально-виконавчої політики України. *Право України*. 2019. № 7. С. 40–52.

5. Бандурка О. М., Зацеркляний М. М., Веприцький Р. С. Злочинність в Україні: економіко-кримінологічний аналіз : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Литвинова. Харків : Золота миля, 2013. 264 с.

6. Політична енциклопедія / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. імені І. Ф. Кураса; редкол.: Ю. Левенець (голова) [та ін.] ; [упоряд. Ю. Шаповал]. Київ: Парлам. вид-во, 2011. 807 с.